

UZ RECIDIV SUMNJE U NAŠ ČETVEROAKCENATSKI SISTEM

Miroslav Kravar

1

Ovo nije prvi put što mi se pruža prilika da se osvrćem na zanimljivu teoriju dvojice američkih slavista, Thomasa F. Magnera i Ladislava Matejke, profesora Pensilvanijskoga odnosno Mičigenskoga sveučilišta, o kojoj se u novom povodu raspravlja i ovdje. Riječ je o našem novoštokavskom akcenatskom sistemu, koji se u hrvatskom ili srpskom jeziku, kako je poznato, već podrug stoljeća održava u statusu književnojezične norme, i to u obje redakcije književnoga jezika, hrvatskoj i srpskoj, i u oba, kako se danas kaže, „književna izraza”, bosansko-hercegovačkom i crnogorskom.¹ Novost se Magner-Matejki-ne teorije sastoji u negiranju realnosti toga sistema, tj. fonološke, dakle i jezične relevantnosti četiriju po kvantitetu i tonu različitih akcenata, kao u riječima

<i>slàva</i>	<i>pràvda</i>
<i>màgla</i>	<i>glàva.</i>

Treba imati na umu da je naš četveroakcenatski sistem bio dugo vrijeme svestrano proučavan, i to najprije dijalektološki, pa fonetički i fonološki, a proučava se temeljito i u naše dane. Novija su istraživanja, kako „ušno”-fonetička tako i instrumentalna, pokazala da je taj sistem kao specifičan kompleks prozodijskih obilježja našega akcenta fiziološko-akustički, dakle čisto fonetički, nešto složeniji nego što se obično misli i da je, prema tome, oznake kao „silazni” i „uzlazni” odnosno „dugi” i „kratki”, preporučljivo, pogotovu u arealnom smislu, uzimati kao dogovorne.

Dosta je rašireno, u nas pa i u svijetu, mišljenje da je naša, da tako kažem, četveroakcenatska glazba neobično ugodna za uho, dakle na svoj način „melodiozna”, što bi bez sumnje mogla biti istina, samo što su takvi atributi, osobito na sociološkoj rang-listi jezičnih vrijednosti, više ili manje relativna karaktera.² A da je to glazba prilično „kla-

¹ Taj se naš akcenatski sistem često, ali neopravdano označuje kao „vukovski”, iako se dobro zna da ga je Vuk Karadžić, nakon dva-tri druga koliko-toliko uspjela pokušaja, nepotpuno opisao, a da ni sama četiri znaka, koja su više ili manje njegova, nije primijenio dosljedno. Jedna i druga zasluga pripada tek Đuri Daničiću, koji je ustanovio fonološki odlučnu činjenicu da su četiri akcenta „različita”, što je lingvistički dovoljno, ne gubeći se u detaljima njihove fonetičke analize. Dodamo li tome da je tzv. „četveroakcenatski sistem”, kako mu je znanstveno ime, nastao negdje na početku XV. st. i da je, dakle, čitava četiri stoljeća stariji od svoje konačne kodifikacije, lako je vidjeti da nije u stvari ni „vukovski” ni „daničićevski”, već narodni hrvatski ili/i srpski, i to novoštokavski, raširen u ije-kavskim, ekavskim i ikavskim govorima podjednako, iako ne svuda jednoliko. Na tome ovdje valja inzistirati zato što se kadšto naša standardna akcentuacija pod imenom „vukovske” olako prikazuje kao „rustično-srpska”, što ni jedno ni drugo nije točno, jer je ona na svom arealu isto tako gradska kao i seoska i isto tako hrvatska kao i srpska. Staviše, u hrvatskim je govornim regijama razmjerno i raširenija nego u srpskima.

² Isp. S. Babić, „U čemu je ljepota hrvatskosrpskoga jezika”, *Jezik*, 11, (1963–64), str. 117. i d, napose 122. i d.

sična", da ne kažem – staromodna, dočaravajući nam, makar i izdaleka, kvantitativno-tonske akorde tzv. „praindoevropske" epohe od prije pet tisućljeća, to bi se mirne duše moglo dopustiti. Ali ne zaboravimo pri tome da u jeziku imamo i bezbroj drugih crta isto tako ugledne starosti, i to na svim razinama njegove strukture. Akcenatska nas djedi-na kao neprilična hipoteka naše dijalekatske razvijenosti, navlastito na hrvatskoj strani, samo mnogo teže „tereti" nego neke druge jezične rijetkosti.

U svakom slučaju, odatle ne proizlazi da bi naš gradski izgovor uz četveroakcenatsku pratnju bio nužno „arhaičan" ili „rustičan", kao što se tu i tamo tvrdi, iako treba priznati da nije baš velegradskoga podrijetla. Tko misli obratno, mora da stoji pod sugestijom očevodne predrasude. Jer, konačno, koji bi to naš govorni tip i po čemu konkretno bio po podrijetlu velegradski?³

Dobro je poznato i lingvističko-pedagoško naličje naše književnojezične akcentuacije s njezinom prilično osrednjom bilancom kao izvorom neprestanih školskih tužaljki nad slabim uspjehom akcenatske nastave, i to, na našu žalost, u nekoliko velikih gradova. Ali odatle, tj. iz školskih nedaća, ne valja vaditi drvlje i kamenje protiv sistema na razini njegovih imanentno-strukturalnih koordinata.

Na svaki način, jedna važna strana naše akcentuacije, tj. njezina auditivno-fonološka zastupljenost u masi našega gradskoga stanovništva, dakle, gradska slika njezine sociolingvističke stvarnosti, ostaje i dan-danas u polutama, i to stoga što se hrvatska i srpska dijalektologija (zajedno s onom bosansko-hercegovačkom i crnogorskom, naravno) bavi pretežno horizontalno-geografskom dimenzijom sistema, ostavljajući njegove vertikalno-sociološke relacije po strani. O akcentu gradskih govora, na primjer, imamo upadno nedovoljan broj radova.⁴

Ta problematika čeka odavna na sistematski zahvat.

*

Jedan auditivno-fonološki eksperiment naprijed spomenute dvojice američkih lingvista što su ga vršili god. 1965/66. testiranjem oko 1600 učenika srednjih škola, ondašnjih gimnazija, u dvadesetak gradova Jugoslavije bacio je više svijetla i na tu stvarnost.⁵ Iako su dobiveni rezultati, potkrijepljeni velikim mnoštvom akcenatskih činjenica, bili uglavnom u skladu s onim što se moglo i očekivati sa stanovišta hrvatsko-srpske dijalektologije, ipak su se pokazali veoma zanimljivi i približno relevantni.

Vrijedno je ovdje i navesti gradove o kojima je riječ; to su, šira Srbija: Beograd, Niš, Loznica, pa Subotica i Novi Sad; Hrvatska: Zagreb, Sisak, Osijek, Rijeka, Split i Dubrovnik; Bosna i Hercegovina: Sarajevo, Banja Luka, Travnik, Mostar, Trebinje, Stolac i Gacko; Crna Gora: Titograd i Nikšić.

³ Pri odgovoru na to pitanje nije se na odmet podsjetiti na političku povijest naših gradova, osobito onih većih.

⁴ Bar do u najnovije vrijeme.

⁵ L. Matejka, „Generative and recognitory aspects in phonology", *Phonologie der Gegenwart* (= *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, Erg.-Bd. VI, izd. J. Hamm, Wien, 1967, str. 242, i Th. F. Magner, „Postvukovske akcenatske norme u suvremenom hrvatsko-srpskom jeziku", 1968. (pisano na stroju); v. isti, „Post-Vukovian accentual norms in modern Serbo-Croatian", *American Contributions to the Sixth International Congress of Slavists*, The Hague-Paris, 1968, str. 227. i d.

Čini se da je taj izbor, u kojem bismo rado vidjeli nekoliko većih gradova, makar i na račun nekih manjih, više lingvistički reprezentativan nego demografski relevantan.

Treba uzgred napomenuti da su dvojica autora testa uoči praškoga Kongresa slavista (1968) upoznali naše lingviste širom zemlje s rezultatima svoga eksperimenta i u popratnom pismu pozvali ih na diskusiju o njima uz obećanje da će svi prilozi raspravi biti objavljeni, do čega – ne znam zašto – nije došlo. Kako sam i sam bio pozvan na diskusiju, iznio sam svoje mišljenje o stvari u opsežnu odgovoru dvojici autora.⁶ Ja sam se u svom odgovoru izrazio pohvalno o pothvatu dvojice stručnjaka, ali sam se i osvrnuo kritički na više točaka u kojima sam vidio njegove nedostatke. Kad je tri godine nakon toga izašla već prije najavljena Magner-Matejkina knjiga *Word Accent in Modern Serbo-Croatian* (University Park, Pa., 1971), učinio sam to isto u opsežnoj recenziji.⁷

Glavni se rezultati testa, kako ih iznose autori, svode na slijedeće točke:⁸

1) da su suprotnosti po mjestu akcenta, kao u *imena* : *imènā* i sl., općenito fonološki relevantne;

2) da su relevantne i suprotnosti naglašenoga kvantiteta, kao u *pās* : *pās* odnosno *pè-ro* : *Pèro*;

3) da suprotnosti tona, kao u *òrao* : *òrao* i *rādio* : *rādio* ili *Lūka* : *lūka*, tobože, nisu fonološki relevantne;

4) da nisu relevantne, također tobože, ni postakcenatske dužine, kao u suprotnostima *učitelja* : *učitējā* i sl.

5) da postoji, unatoč sistemu, i unutrašnji odnosno krajnji silazni akcent, kao u riječima *okupātor* mj. *okupātor* ili *asistènt* mj. *asistent*.

Ergo : relevantni bi auditivno-fonološki bili samo, prvo, mjesto akcenta i, drugo, kvantitet naglašenoga sloga, dok bi ostalo, tj. ton i nenaglašeni kvantitet, bili fonetički balast. To znači da bi naš „navodni” četveroakcenatski sistem funkcionirao u stvari kao dvoakcenatski, bar što se tiče njegova slušnoga prihvata u aktu govorne komunikacije, dakle nešto slično kao njemački *Druck*, npr. *Ratte* : *Rate*, ili engleski *stress*, npr. *bitter* : *beater*, na dugu ili kratku slogu. Tako bi se naša tzv. „muzikalna”, tj. tonska ili, štaviše, politonska akcentuacija čula kao monotonska tzv. „ekspiratorna” ili dinamička.

Bio bi to, kako ćemo dalje vidjeti, preuranjen poziv na skok iz vladajuće politonije u dinamičku monotoniju.

Ja sam u dvjema osvrtima zastupao slijedeće shvaćanje:⁹

1) da je Magner-Matejkina istraživačka metoda tehnički veoma dobra, ali da je primijenjena ponešto neadekvatno, tj. tako da su normalne okolnosti razgovora kao osnovnoga oblika jezične komunikacije zamijenjene nekom vrstom ispita, da ne kažem – klauzure;

2) da je sumnja u relevantnost postakcenatskih dužina opravdana, ali, dakako, do neke mjere;

⁶ M. Kravar, „Problematika naše gradske akcentuacije”, *Zadarska revija*, 17 (1968), str. 177. i d.; isp. također *VI Mezinárodní sjezd slavistů v Praze 1968*, *akta sjezdu*, I, Praha 1970, str. 35. i d.

⁷ Isp. *Zeitschrift für Slavische Philologie*, 38 (1975), str. 378. i d.

⁸ Magner-Matejka, *Word Accent*, str. 95. i d.

⁹ Isp. *ZR*, 17, str. 179. i d., i *ZfSPh*, 38, str. 380. i d.

3) da je poricanje relevantnosti tonskih suprotnosti što slabo osnovano što izazvano nedovoljnim mjerenjem;

4) da je slučaj unutrašnje odnosno krajnje silznosti sporedna stvar s obzirom na osnovne kvantitativno-tonske suprotnosti.

5) da su opći podaci o raširenosti sistema u gradovima u svojim granicama približno točni.

To je, dakako, srž mojih stavova prema zaključcima Magner-Matejkine teorije. Više o svemu tome ima u moja dva osvrta.

2

Međutim, dvojica se autora nisu ograničila na iznošenje rezultata svoga testa od 1965/66, nego su i u praškom referatu od 1968. i u knjizi od 1971. pokrenuli i neka pitanja naše akcenatske norme. Smatrajući da je četveroakcenatski sistem, koji i u njih bez razloga nosi ime naprosto „vukovski”, udžbenička „dogma”, oni ističu misao o potrebi revizije, pa čak i reforme sistema.¹⁰ Ta bi se reforma imala izvršiti na osnovi rezultata njihova eksperimenta uz poziv na analogne rezultate do kojih dolazi i prof. Pavle Ivić u svojim radovima na području sjeverno-ekavske, uglavnom beogradske verzije akcenatskoga sistema.¹¹ Nova bi akcentuacija kao dvoakcenatski sistem uzimala u obzir samo dva prozodijaska obilježja kao razlikovna, i to, kako smo već čuli, mjesto akcenta i naglašeni kvantitet, dok bi ostale suprotnosti kao tobože irelevantne otpale.

Ja sam i u odgovoru na poziv dvojice autora i u ocjeni njihove knjige ukazao na utopijski karakter tih prijedloga, istakavši misao da bi takav, u biti dvoakcenatski sistem bio, bar u danom času, apstraktna shema pod kojom bi ostala pokopana fonološki, dakle jezično pertinentna obilježja četveroakcenatske stvarnosti širom našega jezičnog područja. Na taj su me zaključak upućivali sami rezultati testa. Dovoljno je u tom smislu navesti njegove globalne podatke, tj. one za čitavo jezično područje. U dvadeset većih gradova četiriju republika Jugoslavije, i to Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Crne Gore, dobivene su, iako do sada neiskorištene, slijedeće srednje vrijednosti zastupljenosti naše standardne akcentuacije prema njezinim razlikovnim obilježjima (u %):¹²

Tim je globalnim podacima potreban komentar, napose u svijetlu znatno drukčijih zaključaka dvojice autora testa.

¹⁰ Magner-Matejka, *o.c.*, Preface i str. 37.

¹¹ Isp. uz ostalo P. Ivić, „Serbo-croatian accentuation: Facts and interpretation. *Slavic Linguistics and Language Teaching* (izd. Th. F. Magner) Cambridge, Mass., 1976, str. 34. i d.

¹² Ja tek ovdje činim nešto što nisu učinili ni Magner-Matejka u svojoj knjizi ni ja u njezinoj ocjeni, tj. povlačim crtu ispod njihovih statističkih tablica u VI. poglavlju knjige, da bih dobio srednje vrijednosti za pojedina obilježja; v. Magner-Matejka, *o.c.*, str. 95. i d.

Ovdje se u tablici oznake A, B, C i D odnose na tip slušnoga prihvata (= TP) četveroakcenatskoga sistema od jedno- do četveroakcenatskoga za čitavo jezično područje (= HSP). Ukupna brojka u prvom stupcu ima srednju vrijednost.

Postoci za naglašeni kvantitet uz uzlazni akcent (kao u *pèro* : *Péro*) daju se prema odgovarajućem podatku za gradove; v. niže).

Razlikovna obilježja	HSP	TP
mjesto akcenta (<i>imena : iménā</i>)	100	A 19
naglašeni kvantitet:		
a) uz silazni akcent (<i>pàs : pās</i>)	84	
b) uz uzlazni akcent (<i>pèro : Péro</i>)	79	B 20
ton:		
a) uz dugi akcent (<i>rādio : rádio i Lūkē : lúkē</i>)	61	C 49
b) uz kratki akcent (<i>òrao : órao</i>)	12	D 12
nenaglašeni kvantitet (<i>ùčitelja : ùčitēljā</i>)	63	
Ukupno:	66	100

Na čitavu hrvatsko-srpskom jezičnom području četveroakcenatski bi sistem, kako je programiran u korpusu testa, funkcionirao različito. Ako bi se sva prozodijska obilježja uzela zajedno, tj. bez obzira na postotnu prisutnost pojedinoga od njih, našlo bi se da su auditivno zastupljena sa 66%, što bi bilo prilično dobro, samo što ta ukupna brojka kao zbroj različitih obilježja nema kvalitativne vrijednosti, nego informira samo kvantitativno, pa i to *en gros*. Više nam govore podaci o pojedinim obilježjima, iz kojih proizlazi da bi se sistem auditivno manifestirao u vidu četiriju različitih tipova slušnoga prihvata, tj. „čuo bi se” u krugu testiranih osoba u postocima različito, i to: u 12% slučajeva kao takav, dakle četveroakcenatski, u čitavih 49% (= 61 – 12) kao troakcenatski, samo u 20% (= 84 – 61) kao dvoakcenatski, a u 19% (= 100 – 81) kao jednoakcenatski sistem.¹³ Osim toga, nenaglašeni kvantitet „čuo bi se” u 63% slučajeva, iako se ne vidi u kakvu je odnosu prema pojedinim tipovima prihvata akcenatskih obilježja sistema.

Prema tome, akcenatsko bi „fonološko sito” u testiranih osoba, odreda *teenager-a*, funkcioniralo znatno povoljnije nego što uzimlju autori testa, jer srednje vrijednosti dobivenih podataka upućuju na to da bi relativna većina od 49%, dakle malne polovica testiranih čula četveroakcenatski sistem kao troakcenatski, a ne kao dvoakcenatski, kako zaključuju autori. Pri takvu bi prihvatu sistema fonološki široko relevantna bila oba duga akcenta, silazni i uzlazni, a od kratkih samo silazni, dok bi kratkouzlazni imao znatno uže slušno pokriće.

Da vidimo sada kakva bi opća ocjena auditivne zastupljenosti sistema proizlazila iz upravo navedenih srednjih vrijednosti podataka.

Uzmemo li kao „prolaznu” ocjenu uspjeha pojedinih obilježja postotak od 60 uspješnih „odgovora”, što je prilično strog kriterij, onda bismo imali, prvo, iznad te granice: uz 61% – 70% „dovoljan” uspjeh, uz 71% – 80% „dobar”, uz 81% – 90% „vrlo dobar”, a uz 91% – 100% „odličan”, i, drugo, ispod granice, tj. 60% – 0%, uspjeh „nedovoljan”.¹⁴ Ako tu ljestvicu ocjena primijenimo na naprijed navedenu tablicu, naći ćemo da je naš

¹³ To uz razumljivu pretpostavku da je auditivna zastupljenost obilježja stupnjevana tako da prisutnost „težih” uključuje i prisutnost „lakših” prema redosljedu: kratki ton, dugi ton, naglašeni kvantitet, mjesto akcenta, pri čemu se teža odbijaju od lakših.

¹⁴ Ovdje zamjenjujem autorsku ljestvicu od šest stupanja nama pristupačnijom školskom ljestvicom od pet ocjena; isp. Magner-Matejka, *o.e.*, str. 98. i d.

akcenatski sistem na Magner-Matejkinu „ispitu” zastupljenosti među testiranim srednjoškolicima „prošao” sa slijedećim uspjehom iz pojedinih „predmeta”:

Razlikovna obilježja:

mjesto akcenta . . . . . odličan (5)

naglašeni kvantitet:

a) uz silazni akcent . . . . . vrlo dobar (4)

b) uz uzlazni akcent . . . . . dobar (3)

ton:

a) uz dugi akcent . . . . . dovoljan (2)

b) uz kratki akcent . . . . . nedovoljan (1)

nenaglašeni kvantitet . . . . . dovoljan (2)

Opći uspjeh . . . . . dobar (- 3)

Kako vidimo, ta je domaća svjedodžba uspjeha našega akcenatskog sistema na ispitu njegove auditivno-fonološke zastupljenosti znatno bolja od one što mu je izdana s one strane Atlantika, iako su obje rađene na temelju istih podataka.

A evo tome i razloga.

Očito je da su zaključci dvojice autora, koji su se morali izvesti iz srednjih vrijednosti za pojedina obilježja, ali što nije urađeno, samo djelomično u skladu s našima. U skladu su s njima u pogledu mjesta akcenta i naglašenoga kvantiteta, a također u pogledu tona uz kratak akcent, dok s obzirom na ton uz dugi akcent i nenaglašeni kvantitet više ili manje odstupaju od njih. Osim toga, valja imati na umu da je onaj „nedovoljan” za naš najteži akcent – kratkouzlazni (= ton uz kratak kvantitet) dan na temelju „odgovora” na jedno jedino „pitanje”, tj. suprotnost *òrao* : *òrao*, koja je po govorima, osobito gradskima, u svome prvom članu akcenatski nepouzdana (osim *òrao* od *òrati* ima također, prema infinitivu, *òrao* i čak *òrāo*, dakle isto kao ptica *òrao* ili, također *òrāo*), i to u rečenici *Da li je ò r a o / ò r a o na brežuljku?*, koja je u prvoj verziji semantičko-sintaktički nerazgovijetna. Stoga se mora priznati da je „jedinica” dana na brzu ruku.¹⁵ Uz to se ni ton uz dugi akcent i nenaglašeni kvantitet, prisutni s dovoljnim uspjehom, nisu smjeli označiti kao irelevantni.

Na svaki način, autorska tvrdnja o nepostojanju sistema kao takva ne proizlazi iz podataka testa, koji su, kako vidimo, mnogo raznovrsniji, pa i informativniji nego što autori uzimlju. I sam je postotak od svega 12% slučaja u kojima bi se sistem čuo kao takav, tj. četveroakcenatski, veoma neuvjerljiv i proturječan.

Ovdje je mjesto da se kaže nekoliko riječi i o lingvističkom dometu rezultata spomenutoga testa u njihovu auditivno-fonološkom aspektu, to prije što i naša svjedodžba potvrđuje samo troakcenatski prihvat sistema kao najrašireniji. Ali treba imati na umu da se ovdje pri svakom konkretnom podatku radi o ispitnom iskazu o psihološkom opažanju (= „razumijevanju”) fiziološkoga osjeta (= „čuvenja”) akustičko-fizičkoga sti-

¹⁵ Autori su mogli dobiti kudikamo bolji uspjeh kratkouzlaznoga akcenta na primjeru *I danas p ä r a p ä r a igra ulogu*, ali o njemu – ne vidim zašto – nema brojčanih podataka.

mula (= „govora”). Prema tome, podaci su, svaki za se i svi zajedno, lingvistički upotrebljivi kao informacija trećega reda, a evo zašto. Brojke dobivene o uspjehu akcenatskih obilježja po gradovima ne znače, u smislu informacije prvoga reda, da bi se u tim gradovima dotična obilježja u tom i tom postotku govorila, niti, u smislu informacije drugoga reda, da bi se u tom i tom postotku čulo da se govore, nego znače, u smislu informacije trećega reda, da se u tom i tom postotku ispitno iskazuje da se čuje da se govore. To će reći da se dobiveni postoci i ne mogu uzimati kao točni pokazatelji na razini auditivne zastupljenosti akcenta, za koju je test predviđen, iako smo ih ovdje čitavo vrijeme, makar i u neupravnim kondicionalima, tretirali kao takve. Danas auditivna fonetika zna vrlo dobro kolika je razlika između čuvenja i razumijevanja govornih stimula, da se i ne govori o posebnu značenju „metajezičnoga” polaganja računa o onome što se razumije.¹⁶

No o tome autori testa nisu vodili računa, a upravo tu, u tim „škarama” između polaganja ispita i fiziološko-psiholoških procesa, treba tražiti razloge onako niskim, ali zato i nevjerojatnim ocjenama u američkoj svjedodžbi četveroakcenatskoga sistema.

Ako tome dodamo da i između samih podataka o srednjim vrijednostima i autorske interpretacije postoji „prazni hod” od 29 postotaka (= 49% – 20%), koji je nama na temelju istih brojaka omogućio drukčiju ocjenu situacije, onda će biti razumljivo ako uz onih naprijed navedenih pet prigovora stavimo sada i šesti: da je dvoakcenatska dijagnoza, bar u danom času, sociolingvistički nestvarna, jer sami rezultati testa upućuju na troakcenatski prihvrat četveroakcenatskoga sistema kao najrašireniji na čitavu jezičnom području.¹⁷ Ako, dakle, u sferi naše akcentuacije postoji, makar *in abstracto*, kakav „skup odlika hrvatsko-srpskoga govornog područja u cjelini”, za kojim tragaju američki stručnjaci,¹⁸ onda bi to u smislu njihova vlastitoga nalaza bio upravo takav prihvrat sistema.

Nešto slično vrijedi, kako ćemo dalje vidjeti, i za prihvrat sistema u republikama, a donekle i u glavnim gradovima.

(Svršit će se.)

¹⁶ Riječ je o razlici između percepcije i apercepcije govora; isp. B. Malmberg, *Einführung in die Phonetik als Wissenschaft*, München, 1976, str. 93. i d.

Moj unučić Luka, kojem su četiri i po godine, kad ga na zadarskoj „Novoj rivi” upitam: „Gdje je luka?”, savije ispruženu ruku i kaže: „Tamo”, a kad ga pitam: „Gdje je Luka?”, upre prstom sebi u prsi i ponešto začuđen veli: „Evo me”. Tu je po srijedi, u smislu poznate Bloomfieldove sheme, izravna stvarna reakcija na govorni stimul.

¹⁷ Sedmi bi se prigovor mogao staviti s jezično-političkoga stanovišta, s kojega bi dvoakcenatska dijagnoza kao prijedlog reforme bila, bar zasada, neostvariva.

¹⁸ Isp. *American Contributions to the Sixth Congress*, str. 245.